

DE LA CONSCIÈNCIA ECOLÒGICA A LA CONSCIÈNCIA PLANETÀRIA

PEDRO A. RIBEIRO DE OLIVEIRA

Juiz de Fora (Minas Gerais), el Brasil

L'emergència de la consciència ecològica en l'espai públic es dona just després de la II Guerra Mundial. Unes dades sobre l'extinció d'espècies, l'avanç dels deserts i la contaminació de l'aire i de les aigües han conscienciat les societats desenvolupades sobre el desequilibri ambiental que aquestes han provocat. Tal com passa normalment, en aquell primer moment molt poca gent va donar al problema l'atenció que es mereixia. Jo mateix, un cop passada l'adolescència i la joventut, vaig descobrir els grans temes polítics i socials de la Nostra Amèrica –subdesenvolupament, lluita contra el colonialisme, risc de guerra nuclear, desigualtat social, oposició entre capitalisme i socialisme– no donava cap importància a les qüestions ambientals. Va ser l'Eco-92, a Rio de Janeiro, que va obrir els ulls de la meua generació sobre el desequilibri ecològic com una qüestió tan important com les lluites socials i polítiques d'aquell moment. Va ser amb retard que la meua generació va despertar a una consciència ecològica.

Consciència ecològica

Prendre consciència d'una realitat és la primera condició per a l'acció social, sigui quina sigui. Els moviments socials –operari, pagès, de dones, de negres, de pobles indígenes, LGBT i d'altres– es basen en el procés de presa de consciència que arrenca de l'autoconeixement: ¿qui som nosaltres? ¿en què som diferents d'altres persones o grups? ¿què és el nostre món? ¿quins són els nostres anhels i aspiracions? Prendre consciència implica: 1) fer la crítica de la visió del món rebuda per les generacions anteriors, i 2) elaborar un altre sistema de coneixements i valors per guiar l'acció social. És, doncs, un procés de conversió del pensament i de la pràctica social. Aquesta engega un procés dialèctic en el qual l'acció social, en ser críticament reflectida, incideix sobre la consciència i la du a millorar els seus punts de vista, fet que al seu torn incidirà en l'acció social i li imprimirà uns nous rumbos i una major amplitud.

Va ser el que va passar amb la consciència *ecològica*: en el moment de trencar amb l'antiga concepció de la Terra com un recurs que s'ha d'explotar, es va passar

a entendre-la com un gran sistema de vida l'equilibri de la qual és bàsic per a l'espècie humana. Aquest canvi en el pla de la consciència també va canviar el comportament social. Tenir cura del medi ambient ha passat a ser un dels principis ètics del segle XXI. Així, un cop passat mig segle després del seu sorgiment fora del restringit món acadèmic, la consciència *ecològica* es va escampar fins al punt de tenir una acceptació general com a norma de comportament humà en relació al medi ambient. Un referent d'aquest procés va ser la *Carta de la Terra* (UNESCO, 2000).

La Carta de la Terra

Tot i no tenir caràcter oficial equivalent a la Declaració Universal dels Drets Humans, la *Carta de la Terra* també estableix un marc teòric de valor universal. La *Carta* va ser elaborada per un grup que, en nom dels Pobles de la Terra, va mirar de recollir i expressar els seus anhels i sentiments més nobles i assumir la defensa de la *comunitat de vida* del Planeta com a compromís ètic prioritari d'aquest segle.

El text s'organitza a partir del postulat ètic de “respectar i tenir cura de la comunitat de vida”, que tot seguit és aplicat a diferents àrees: 1) el medi ambient (“respectar la Terra i la vida en tota la seva diversitat”); 2) els éssers vius (“tenir cura de la comunitat de vida amb comprensió, compassió i amor”); 3) la humanitat (“construir societats democràtiques que siguin justes, participatives, sostenibles i pacífiques”); i 4) el futur (“garantir la generositat i la bellesa de la Terra per a les generacions actuals i futures”).

A l'hora d'abordar aquests temes, la *Carta de la Terra* abandona l'antropocentrisme modern, que veu l'espècie humana com un ens amo i senyor de les altres espècies vives, i passa a entendre que els humans formen part de la gran *comunitat de vida*. Aquesta va més enllà de la consciència *ecològica* i permet que la Humanitat es vegi com un dels molts components del complex sistema de vida de la Terra. Un component que pensa, parla i de manera diversa expressa la seva consciència –i que en fer-ho es diferencia de tots els altres–, però que no per això pot arrogar-se el dret de imposar la seva veritat sobre els altres. És per aquest

motiu que a l'espècie *homo sapiens* li toca la noble funció de manifestar l'autoconsciència de la Terra. A partir d'aquesta nova consciència del lloc de l'ésser humà a la Terra, la consciència ecològica evoluciona cap a dues vessants que es complementen entre si: una, amb èmfasi ètica i espiritual, constitueix l'*ecologia integral* que és el tema principal d'aquesta Agenda; l'altra, amb l'accent posat en la política, ha estat anomenada consciència *planetària*. Sobre aquesta darrera tracta la segona part d'aquest text.

Consciència planetària

Es pot parlar de consciència *planetària* a l'hora de designar el conjunt d'idees i valors que intenten crear una forma de sociabilitat humana en harmonia amb la gran *comunitat de vida* del nostre planeta. La sociabilitat es pot definir com el conjunt de relacions socials (econòmiques, polítiques, de parentiu i altres àrees de comportament) inscrites en la cultura: la identitat cultural d'un poble o societat és definida per la forma de sociabilitat que aquesta construeix i reproduïx al llarg de la seva història.

La forma de sociabilitat avui predominant al món és aquella que s'origina a Europa al voltant del segle XVI. Es fonamenta en l'economia capitalista de mercat, es recolza en el desenvolupament de les ciències i de la tecnologia i en la concepció antropocèntrica (domini sobre les altres espècies i sobre la Terra) i individualista (la superioritat de la persona individual sobre la societat) de l'ésser humà. Des d'aleshores aquesta forma que anomenem moderna ha colonitzat les formes de sociabilitat d'altres cultures o civilitzacions. Aquesta globalització de la sociabilitat antropocèntrica i individualista, basada en la manera de producció i consum capitalista, provoca la disminució de la diversitat que caracteritza l'espècie humana des del moment en què aquesta va iniciar les grans migracions d'Àfrica cap als altres continents, fa com a mínim 20.000 anys. Aquesta pèrdua de *sociodiversitat* equival, per a la humanitat, a la pèrdua de la *biodiversitat* que apuntala la xarxa biològica de la vida. A aquesta globalització unilateral i reductora de la diversitat humana s'hi oposa avui la *consciència planetària*, amb la proposta d'una altra forma de sociabilitat.

Com a fenomen recent, ja que tan sols a mitjans del segle XX comença a prendre forma, la *consciència planetària* encara es troba en estat embrionari. Estuïar-la, per tant, és un gran desafiament metodològic:

en l'actualitat s'observa que hi ha alguna cosa diferent en el camp del pensament, de la cultura, de la ciència i dels valors, amb la intenció d'assenyalar l'aparició d'un altre "paradigma de civilització". En estat embrionari, la *consciència planetària* és un ideari obert a diferents formulacions, d'acord amb l'indole dels moviments socials que s'hi inspiren per construir una sociabilitat en harmonia amb la *comunitat de vida* de la Terra. En una visió de conjunt, es destaquen alguns principis. Indico tot seguit els més innovadors:

- Superació gradual dels estats nacionals sobirans per la creació d'un sistema de "governança mundial" responsable de tenir cura de la Terra, combinada amb una major autonomia de cada poble en el seu respectiu territori. Això afavoreix la sociodiversitat i la cura del planeta.
- Equiparació dels drets dels Terra amb els drets humans, i compromís general per al seu estricte compliment. Això inclou el dret de supervivència per a tots els éssers vius i el dret de trobar la seva essència per a totes les espècies sensibles.
- Superació de l'economia capitalista per l'economia solidària també en àmbit mundial, fet que implica l'ús de la moneda exclusivament com a mitjà d'intercanvi que no es converteix en capital.

És evident que la *consciència planetària* necessita fer-se forta per superar la concepció antropocèntrica i individualista, encara dominant. Aquesta té al seu favor la percepció de la insensatesa de l'expansió il·limitada del mercat, el creixement del qual posa en perill la sostenibilitat de la Terra. Cada dia augmenta la seguretat que l'economia fonamentada en el procés d'extracció > transformació > consum > rebuig provoca la degradació dels sòls, les aigües, l'aire i el clima, i que és imperiós trobar una altra forma d'atendre les necessitats vitals de la humanitat sense imposar tant de mal al planeta.

També creix la convicció que és viable una sociabilitat integrada en la *comunitat de vida* de la Terra, i tractar les altres espècies com a companyes en la gran i complexa xarxa de vida que converteix el nostre planeta tan bonic i diferent dels altres. Cal abandonar l'antropocentrisme i entendre que som una part de la Terra i que tenim un paper molt important per exercir perquè la Terra continuï evolucionant, diversificant-se i fent-se cada cop més bonica, fins al moment en què, com qualsevol ésser viu, morirà.

